

əsərlərində öz əksini tapsa da, Della Haymsın sözlərinə görə, hələ F.Boasa qədər antropoloqlar bu prinsipi qəti formalaşdıraraq, bununla bağlı praktik araşdırmalar aparmışlar [3, s.275].

“İşlənmə tezliyi prinsipi” dil ifadələrinin mədəni əhəmiyyətini vurğulayır, işlənmə tezliyində müxtəliflik “mədəni əhəmiyyətdə fərqliliklər haqqında düşüncəyə gətirib çıxarır” [3, s.278].

“Açar sözlərprinsipi” dil və mədəniyyət arasında əlaqəni göstərir. Onlar mədəni hadisələrin və konseptlərin öz cinslərindən (bir sıra hallarda bu tamamilə şərti ola bilər, çünki eyni bir əlamət bir-birindən çox uzaq konseptlərdə təzahür edir) olan göstəricisidir. Açar sözlərin köməkliyi ilə mədəniyyətin “atomizm” tədqiqat metodunu nəzərdən keçirmək olar. Lakin A.Vejbitskayanın qeyd etdiyi kimi, əgər bir sıra sözləri “ətrafında mədəniyyətin bütün sahələrinin təşkil olunduğu mərkəzi nöqtələr kimi” təhlil etsək, o zaman “bu mərkəzi nöqtələri diqqətlə tədqiq edərək, biz ola bilsin ki, bütün sahələrdə geniş tətbiq olunan mədəni sferada struktur və asılılıq verən və tez-tez aydınlaşdırıcı gücə malik ümumi təşkilatı prinsipləri nümayiş etdirmək iqtidarında olarıq” [3, s.284].

Dil və mədəniyyətin qarşılıqlı əlaqəsinin koqnitiv əsasları konseptuallaşma və verballaşma ilə sıx bağlıdır. Bu, bir tərəfdən konseptuallaşma və verballaşmanın koqnitiv proseslərlə sıx əlaqəsinin mövcudluğu, digər tərəfdən isə dil və mədəniyyətin sinkretik münasibətlərinin olması ilə şərtlənir. Bundan başqa, dil və mədəniyyət də, digər funksiyalarla yanaşı, ətraf aləmin gerçəkliklərinin dərk olunmasında koqnitiv alətlərdir.

Beləliklə, “dil-mədəniyyət” və “konseptuallaşma-verballaşma” korrelyasiyalarının hər ikisi qarşılaşdırma və müqayisə üçün eyni əsasla malikdirlər. Onların korrelyasiya mexanizminin necə olmasından asılı olmayaraq, bu mexanizm koqnitivdir. Tezisin mövzusu dilçilik nöqtəyi-nəzərindən aktualdır və xarici dillərin tədrisi prosesində tətbiq edilə bilər.

Ədəbiyyat:

1. Azərbaycan multikulturalizmi. akad.Kamal Abdullayevin redaktorluğu ilə. Ali məktəblər üçün dərslik. Bakı: BBMM, 2017, 416 s.
2. Cahangirov F. Dil və mədəniyyət. Bakı: Elm və təhsil, 2014, 308 s.
3. Вежицкая А. Понимание культур через посредство ключевых слов.// Семантические универсалии и описание языков. / Пер. с англ. А.Д. Шмелева под ред. Т.В. Бульгиной. - М.: Языки русской культуры, 1999, - С. 263 - 499.

Əbdülrəhimova Nüşabə
Azərbaycan Dillər Universiteti

MÜASİR TEKNOLOGİYALAR VASİTƏSİ İLƏ TƏLƏBƏLƏRDƏ DİSKURSİV BACARIQLARIN İNKİŞAF ETDİRİLMƏSİNİN LİNQVİSTİK ASPEKTLƏRİ

Açar sözlər: *diskurs, diskursun tipləri, İKT, diskursiv bacarıqlar*

İngilis dilinin tədrisi zamanı İKT vasitəsi ilə diskursiv bacarıqların inkişaf etdirilməsi vacib məsələlərdən biri olaraq özünəməxsus nəzəri əsaslarla diqqəti cəlb edir. Bu səbəbdən, ən müasir texnologiyaların tətbiqi ilə diskursiv bacarıqların inkişaf etdirilməsi həm psixoloji, həm linqvistik, həm də didaktik prinsiplərə söykənərək həyata keçirilir.

Diskurs linqvistik bir proses olaraq ilk dəfə E.Benvenist, Z.Xarris və M.Fuko kimi dilçilər tərəfindən tədqiq olunmuşdur. Monooloji və dialoji xarakter daşıyaraq diskurs aktiv (danışma, yazma) və passiv (əşidib-anlama, oxuma) ünsiyyət aktlarında meydana çıxır. Maraqlısı budur ki, bəzi alimlər diskursun yazılı və ya şifahi xarakteri ilə bağlı fərqli fikirlər bildirmişlər. Görkəmli dilçi

alim A.Y.Məmmədov diskursun iki istiqamətdə araşdırılmasını təklif edir. Müəllif diskursu həm struktur obyekt kimi, həm də morfoloji və sintaktik hadisələrə təsir edə bilən amil kimi diqqətimizə çatdırır [2, s.23].

Bəzən ancaq şifahi, bəzən isə həm şifahi, həm də yazılı nitq aktı kimi təhlil olunan diskurs kommunikasiya zamanı meydana çıxan mətdir. Mətn isə, bildiyimiz kimi, pərakəndə deyil, bir-birilə məntiqi və qrammatik bağlılığı olan cümlələrdən ibarətdir. Bu xarakter diskursiv bacarıqların inkişaf etdirilməsi zamanı linqvistik xüsusiyyətlərin əhəmiyyətini əsaslandırır.

İKT-nin roluna gəldikdə isə qeyd etməliyik ki, yüklənərək təbiiq olunan öyrədici (təbiiq) proqramlar, internet və ya şəbəkə ünsiyyəti, audio-video vasitələr, elektron lövhələr və s. autentik mətnləri təqdim edərək diskursiv səriştəni artırır. Qrammatik biliklər və kommunikativ bacarıqlar arasında meydana çıxan baryer müasir İKT-nin təbiiq ilə aradan qaldırılır. Təsadüfi deyil ki, ingilis dilinin öyrədilməsi zamanı ən böyük çətinliklərdən biri kimi dil bilikləri ilə kommunikativ fəaliyyət arasındakı fərqlər göstərilmişdir.

Diskurs yönümlü reseptiv və produktiv bacarıqların formalaşdırılması üçün leksik resurslardan, dilin qaydalarından, kodlarından, alqoritmlərindən düzgün istifadə edilməsi, semantik və informativ məzmunun ehtimal edilməsi, mövzunun qayəsini və probleminin anlaşılması, mətnin təhlil olunması, əlaqəli cümlələr əsasında vahid məzmunlu mətnin qurulması və s. kimi kommunikativ fəaliyyətlər tələb olunur [3, s.117].

Autentik linqvistik materiallar əsasında diskursiv bacarıqların inkişaf etdirilməsi müxtəlif texnologiyalar vasitəsilə daha müvəffəqiyyətlə reallaşır. Tələbələr yalnız təqdim olunan autentik materiallarla kifayətlənmirlər, həmçinin özləri yaradıcılıq göstərərək postlar paylaşır, diskusiyalar aparır, aktiv nitq fəaliyyətində olurlar. Bildiyimiz kimi, bu zaman multimedia vasitələrinin rolu danılmazdır. Multimedia vasitələri ancaq izlənilir, dinlənilir, həmçinin dili öyrənənlər tərəfindən yaradıla bilər və bu şifahi nitq bacarıqlarına müsbət təsir göstərir [4, s.131].

Müasir İKT vasitəsi ilə diskursiv bacarıqların inkişaf etdirilməsi sərbəstliyə və individuallığa şərait yaradaraq leksik, morfoloji, sintaktik materialların tələbələrin öz səviyyələrinə uyğun seçmələrinə kömək edir. Bu baxımdan, görkəmli professor D.İsmayilovun araşdırmasında Harkins, Fiala kimi qərb alimlərinin maraqlı yanaşmasına toxunulmuşdur. Onlar qeyd edirlər ki, texnologiyaların təbiiq ilə bilik qazanan və innovasiyalara sahib olan öyrəncilər (Knowledge and Innovation Learners) qloballaşma dövrünün kommunikativ tələbləri ilə ayaqlaşa bilərlər. Onlar dili öyrənən digər şəxslərdən üç cəhətlə seçilir: texnologiya ilə əlaqə (relationship to technology), şəxsi individualizm (personal individualism) və dəyişikliklər zamanı uyğunlaşa bilmələri (ability to manage change) [1, s.142].

Beləliklə, yuxarıda qeyd etdiklərimizə əsasən vurğulamaq istərdik ki, ingilis dilinin tədrisi zamanı diskursiv bacarıqların linqvistik əsaslarla inkişaf etdirilməsi müasir İKT vasitələrinin təbiiq ilə müsbət nəticələr verir. Bu vasitələr dil vahidlərinin mənimsənilməsinə təmin edərək diskursun linqvistik aspektlərini münasib yollarla tələbələrə çatdırır. Bu tezis müasir dil materialı olaraq xarici dillərin tədrisinə təbiiq edilə bilər.

Ədəbiyyat:

1. İsmailova D. Teaching English as a Foreign Language. Bakı, Mutercim, 2011.
2. Məmmədov A., Məmmədov M. Diskurs təhlilinin koqnitiv perspektivləri. Bakı:Çaşıoğlu, 2010.
3. Pavel V. Sysoyev, The Development of Students' Discourse Skills via Modern Information and Communication Technologies. The XXVI Annual International Academic Conference, Language and Culture, 27-30 october 2015.
4. Robert Blake. University of California, Davis. Language Learning & Technology. Volume 20, Number 2, June 2016, p. 129-142.